

ÚVAHA NAD VLASTNICKÝM PRÁVEM JAKO NÁSTROJEM ÚČINNÉ OCHRANY PŘÍRODY¹

JUDr. Veronika Tomoszková, Ph.D.

1. Úvodem

V září 2011 na česko-polsko-slovenské konferenci práva životního prostředí v Hlubočkách – Hrubé Vodě, kterou jsme organizovali společně s mými tehdejšími kolegy JUDr. Ing. Filipem Dienstbierem, Ph.D. a JUDr. Magdalénou Zemkovou, Ph.D. (roz. Peterkovou), jsem prezentovala a následně v konferenčním sborníku i publikovala svou úvahu na vlastnictvím jako nástrojem ochrany životního prostředí. Tématem konference byly nástroje ochrany životního prostředí a role práva. Moje úvaha tak byla jedním ze střípků širší mozaiky, kterou jsme společně s kolegy skládali a diskutovali. Ráda vzpomínám na tuto milou společenskou událost, kterou jsem měla tu čest spoluorganizovat, na pochvalné i kritické poznámky k mému i ostatním příspěvkům.

V tomto příspěvku bych na svou úvahu z roku 2011 ráda navázala a rozvinula ji v kontextu aktuálního vývoje na unijní úrovni v podobě projednávaného návrhu nařízení na obnovu přírody, podle kterého by členské státy EU do roku 2030 měly chránit 30% přírodně nejceněnějších lokalit na svém území. Všechna stávající státem chráněná území v České republice zahrnující zvláště chráněná území, smluvně chráněná území a lokality soustavy Natura 2000 po odečtení vzájemných překryvů čítají 22% a je tedy otázka, jak Česká republika naplní zbývajících 8%. Jednou z možností jsou soukromě chráněná území (angl. *privately protected areas*), kterým již řadu let věnuje pozornost Mezinárodní svaz pro ochranu přírody (IUCN).

Přestože v České republice mají soukromé iniciativy v ochraně přírody díky systematické činnosti Českého svazu ochránců přírody (ČSOP) a jím koordinovaných pozemkových spolků tradici od 90. let 20. století, nejsou soukromě chráněná území ze strany státu nijak systematicky evidována, a to ni ve Světové databázi chráněných území, ani systematicky podporována. Tento příspěvek si všímá příkladů nejlepší praxe v soukromé ochraně přírody. Jedná se jednak o projekt ptáčích parků, které od roku 2006 v České republice buduje Česká společnost ornitologická (ČSO), a podobný projekt soukromě chráněných území společnosti Semix Pluso, spol. s r.o. Příspěvek se zamýšlí nad účinností ochrany přírody skrze záměr-

¹ Tento příspěvek navazuje na můj dřívější příspěvek TOMOSZKOVÁ, Veronika. Úvaha nad vlastnictvím jako nástrojem ochrany životního prostředí. In DIENSTBIER, Filip (ed.). *Nástroje ochrany životního prostředí – role práva*. Olomouc: Iuridicum Olomucense a Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. s. 55–66.

nou ochranu ze strany soukromých vlastníků a nad rolí státu v podpoře soukromě chráněných území.

Hlavním důvodem, proč volím pro číslo časopisu *České právo životního prostředí* věnované jako pocta prof. JUDr. Milanu Damohorskému, DrSc. k jeho životnímu jubileu právě toto téma je celoživotní zájem M. Damohorského o ochranu přírody, o kterém k jeho životnímu jubileu psali Tomáš Just a Pavel Pešout.² M. Damohorský se ochraně přírody vždy věnoval nejen na akademické úrovni, ale také na spolkové úrovni – členem Českého svazu ochránců přírody je od roku 1981 a členem České společnosti ornitologické od roku 1997.³

2. Účinná ochrana přírody

Chráněná území jsou nenahraditelným nástrojem ochrany přírody a zachování biodiverzity nejen na lokální a regionální úrovni, ale ve svém souhrnu hrají důležitou úlohu i na globální úrovni. Jak uvádí Berkes s odkazem na zprávu Miléniového hodnocení ekosystémů,⁴ je biodiverzitu třeba chápat jako víceúrovňový společný statek⁵ (angl. *multilevel commons*) – „globální společný statek důležitý pro lidstvo jako celek, regionální společný statek důležitý nejen pro ekoturistiku a místní společný statek, který vytváří ekosystémové služby pro blahobyt lidí na úrovni místních komunit.“⁶ Chráněná území jsou důležitá pro ochranu biodiverzity nejen na území samotného chráněného území, ale také v jeho okolí, protože přispívají k rozšiřování druhů i mimo hranice chráněného území.⁷

Právě úbytek biodiverzity patří vedle změny klimatu a znečištění životního prostředí mezi hlavní tři globální hrozby, které jsou vzájemně propojené a vytváří tzv. trojitou planetární krizi (angl. *triple planetary crisis*).⁸ Podle zprávy

² JUST, Tomáš; PEŠOUT, Pavel. K šedesátinám Prof. JUDr. Milana Damohorského, DrSc. In *Ochrana přírody*, roč. 78, č. 2/2023, Kulárová příloha, s. III–V.

³ PRÁVNICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVA V PRAZE. Prof. JUDr. Milan Damohorský, DrSc. [online]. [cit. 2024-04-13]. Dostupné z: <https://www.prf.cuni.cz/detail-cloveka/34>.

⁴ Millennium Ecosystem Assessment. *Ecosystems and Human Well-being: Synthesis*. Washington DC: Island Press, 2005.

⁵ Problematice veřejných statků, včetně tzv. společných statků, kterým se ve svém výzkumu věnovala nositelka Nobelovy ceny za ekonomii z roku 2009, Elinor Ostrom, jsme se věnovali v publikaci *Veřejné užívání přírodních statků*. Viz HUNEŠ, Karel; TOMOSZKOVÁ, Veronika. Kapitola 1. In HUNEŠ, Karel; TOMOSZKOVÁ, Veronika a kol. *Veřejné užívání přírodních statků*. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 7–12.

⁶ BERKES, Fikret. Community-based conservation in a globalized world. In *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America (PNAS)*, roč. 104, č. 39/2007, s. 15188.

⁷ Viz např. vědecká studie mezinárodního týmu zkoumajícího efekt chráněných území v oblasti jihovýchodní Ásie, kde jsou místa s největší biodiverzitou na světě. BRODIE, Jedediah; MOHD-AZLAN, Jayasilan; CHEN, Cheng et al. Landscape-scale benefits of protected areas for tropical biodiversity. In *Nature*, č. 620, roč. 2023, s. 807–812. <https://doi.org/10.1038/s41586-023-06410-z>.

⁸ Blíže k tomuto konceptu na oficiálních stránkách Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu. UNITED NATIONS. *What is the Triple Planetary Crisis?* [online]. 2022 [cit. 2024-04-13]. Dostupné z: <https://unfccc.int/news/what-is-the-triple-planetary-crisis>.

Programu OSN pro životní prostředí *Making Peace With Nature*⁹ (2021) lze úbytek biodiverzity „zastavit a zvrátit pouze tím, že se vytvoří prostor určený pro přírodu a zároveň se budou řešit příčiny, jako jsou změny ve využívání půdy a moří, jejich nadužívání, změna klimatu, znečištění životního prostředí a invazivní druhy. Aby se zabránilo vymírání druhů a zchoval se přínos přírody pro zachování života, musí být ochrana a obnova biologické rozmanitosti integrální součástí mnoha způsobů využívání suchozemských, sladkovodních a mořských ekosystémů a musí být spojena s rozšířenou a lépe spravovanou globální sítí vzájemně propojených chráněných oblastí, které jsou navrženy tak, aby byly odolné vůči změně klimatu.“

2.1 Chránit alespoň 30%

V prosinci 2022 byl na 15. zasedání smluvních stran Úmluvy OSN o biologické rozmanitosti v Montrealu (COP15) přijat Kchun-mingsko-Montrealský globální rámec pro biologickou rozmanitost¹⁰ (angl. *Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework*), který představuje celosvětový plán na ochranu biodiverzity, z něhož mimo jiné vyplývají také cíle, aby bylo do roku 2030 celosvětově chráněno 30% suchozemského a 30% mořského území s nejvíce zachovalými ekosystémy a aby se minimálně 30% znehodnocených ekosystémů obnovilo a byly nadále chráněny jako součást sítě chráněných území.¹¹

Na úrovni Evropské unie (dále jen „EU“) se požadavek na ochranu alespoň 30% suchozemského a 30% mořského území EU promítl ještě před přijetím Kchun-mingsko-Montrealského globálního rámce, a to jako součást Strategie EU v oblasti biologické rozmanitosti do roku 2030¹² v rámci Zelené dohody pro Evropu.¹³ Právně závazným pro členské státy EU se tento požadavek stane, jakmile bude schválené nařízení Evropského parlamentu a Rady o obnově přírody (dále jen „nařízení o obnově přírody“), které tento cíl také obsahuje.¹⁴

⁹ United Nations Environment Programme. *Making Peace with Nature: A scientific blueprint to tackle the climate, biodiversity and pollution emergencies*. Nairobi: UNEP, 2021, s. 16.

¹⁰ Text tohoto globálního rámce v angličtině i v češtině je k dispozici na internetových stránkách Ministerstva životního prostředí zde: <https://www.mzp.cz/cz/kchun_mingsko_montrealsky_globalni_ramec>. Ke globálnímu rámci i v češtině blíže viz PLESNÍK, Jan. Globální rámec pro biologickou rozmanitost: přání otcem myšlenky, nebo žádoucí impuls? In *Ochrana přírody*, roč. 78, č. 5/2023, s. 42–48.

¹¹ Viz oddíl H. Globální cíle pro rok 2030, cíl 2 a 3. Kchun-mingsko-Montrealský globální rámec pro biologickou rozmanitost. Český překlad, s. 7–8.

¹² Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů přijaté v Bruselu dne 20. 5. 2020. Strategie EU v oblasti biologické rozmanitosti do roku 2030. Navrácení přírody do našeho života. COM (2020) 380 final.

¹³ STEJSKAL, Vojtěch. Návrh nařízení EU o právním rámci pro obnovu přírody v Evropě. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 4/2022, s. 19.

¹⁴ Přestože Kchun-mingsko-Montrealský globální rámec pro biologickou rozmanitost není právní závazný, ani vymahatelný, smluvní strany Úmluvy OSN o biologické rozmanitosti, které jej podpořily, včetně České republiky, by měly k dosažení cílů tohoto globálního rámce přispět, zejména tím, že

Diskuse o tom, jak Česká republika zmiňovaný cíl ochrany přírody na 30% plochy naplní, se již vedou.¹⁵ Po odečtení všech územních překryvů činí plocha všech státem chráněných území (tj. zvláště chráněných území, smluvně chráněných území a lokalit soustavy Natura 2000) 21,88% (17.256,7 km²) rozlohy České republiky.¹⁶ Tento údaj je možné ověřit také ve Světové databázi chráněných území (*World Database of Protected Areas*),¹⁷ kterou spravuje Program OSN pro životní prostředí (*UN Environment Programme World Conservation Monitoring Centre – UNEP-WCMC*). Do dosažení požadovaných 30% tedy zbývá do územní ochrany začlenit dalších 8% území a otázkou je, jak toho dosáhnout.

Jako možnost se nabízí:

- rozšíření lokalit soustavy Natura 2000 o nové evropsky významné lokality (dále jen „EVL“) ze seznamu doposud nevyřazených požadavků Komise;¹⁸
- vyhlášení nových zvláště chráněných území (dále jen „ZCHÚ“) – z velkoplošných ZCHÚ jsou zmiňovány zejména národní park Křivoklátsko a chráněné krajinné oblasti Novohradské hory, Soutok Moravy a Dyje a Krušné hory;
- zahrnutí stávajících lokalit významných krajinných prvků (dále jen „VKP“) a územního systému ekologické stability (dále jen „ÚSES“).¹⁹

Nabízí se ale také zahrnutí území přírodních parků zřizovaných jednotlivými kraji k ochraně krajinného rázu nebo soukromě chráněných území mimo již státem chráněné lokality.²⁰ Kromě lokalit tradičních chráněných území se totiž do splnění požadavku 30% mohou započítat také tzv. jiná účinná územní ochranná opatření (angl. *other effective area-based conservation measures*, dále jen „OECM“), což je

je zapracují do svých národních strategií ochrany biodiverzity. PLESNÍK, Jan. Globální rámec pro biologickou rozmanitost: přání otcem myšlenky, nebo žádoucí impuls? In *Ochrana přírody*, roč. 78, č. 5/2023, s. 46.

¹⁵ Viz např. PEŠOUT, Pavel; ŠÍMA, Jan. Co znamená nařízení Evropské unie na obnovu přírody pro Českou republiku. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 6/2022, s. 2–7. KNIŽÁTKOVÁ, Eva; HAVEL, Petr. Národní závazek navýšení rozlohy a zlepšení stavu chráněných území. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 6/2022, s. 8–13. ŠREMER, Pavel. Uskuteční se velká změna v ochraně přírody a krajiny? In *ŽIVIA*, č. 3/2023, s. XCI–XCIII.

¹⁶ PEŠOUT, Pavel; ŠÍMA, Jan. Co znamená nařízení Evropské unie na obnovu přírody pro Českou republiku. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 6/2022, s. 4. KNIŽÁTKOVÁ, Eva; HAVEL, Petr. Národní závazek navýšení rozlohy a zlepšení stavu chráněných území. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 6/2022, s. 11.

¹⁷ UNEP-WCMC. Protected Area Profile for Czechia from the World Database on Protected Areas. <https://www.protectedplanet.net> [online]. [cit. 2024-04-13]. Dostupné z: <https://www.protectedplanet.net/country/CZE>.

¹⁸ K rozšíření soustavy Natura 2000 v České republice viz KUŠNÍROVÁ, Tereza; ŠIKOLA, Martin. Natura 2000 se opět rozroste. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 5/2022, s. 20–25.

¹⁹ Blíže viz KNIŽÁTKOVÁ, Eva; HAVEL, Petr. Národní závazek navýšení rozlohy a zlepšení stavu chráněných území. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 6/2022, s. 10–12.

²⁰ Stejně jako v případě VKP a ÚSES, ani zahrnutí přírodních parků či soukromě chráněných území však není bez problémů. *Ibid.*, s. 11–12.

koncept, který se uplatňuje na úrovni Mezinárodního svazu pro ochranu přírody²¹ (dále jen „IUCN“) a který byl schválen na 14. zasedání konference smluvních stran Úmluvy OSN o biologické rozmanitosti (dále jen „Úmluva“) v roce 2018.²²

Podle definice, kterou přijali smluvní strany Úmluvy, se jiným účinným územním ochranným opatřením (OECM) rozumí „*geograficky vymezené území jiné než chráněná oblast, které je spravováno a řízeno způsobem, jímž se dosahuje pozitivních a trvalých dlouhodobých výsledků pro zachování biologické rozmanitosti in situ, s přidruženými ekosystémovými funkcemi a službami a případně kulturními, duchovními, socioekonomickými a jinými místně významnými hodnotami.*“²³ IUCN vydal v roce 2019 metodiku pro identifikaci OECM²⁴ a usiluje o to, aby státy svá tradiční chráněná území i OECM evidovaly ve výše již zmiňované Světové databázi chráněných území – jen na okraj poznamenám, že Česká republika nemá ve Světové databázi chráněných území zatím žádné OECM evidované.²⁵

Abychom byli za Českou republiku schopni naplnit požadované procento chráněných území, budeme potřebovat zvýšit jejich rozlohu vyhlášením nových chráněných území nebo provést evidenci a započítat se souhlasem jejich vlastníků či správců také stávající OECM.

2.2 Nejen rozloha hraje roli, důležitá je i účinnost ochrany

V ochraně přírody ale nejde jen o kvantitu, rozlohu chráněných území, jde i o kvalitu a celkovou účinnost ochrany. Co účinná územní ochrana přírody ve skutečnosti znamená? Jan Plesník a František Pelc uvádějí, že „*územní ochrana patří nejen v České republice mezi nejstarší a současně nejrozšířenější způsoby péče o přírodní a krajinné dědictví. V poslední době se ale častěji objevují rozmanité názory na to, zda chráněná území skutečně plní svůj účel.*“²⁶ Podle nich „*účinnost chráněných území v širším smyslu vyjadřuje, do jaké míry plní příslušný národní park, přírodní rezervace nebo chráněná krajinná oblast cíle, pro něž byly zřízeny, zatímco v užším pojetí zachycuje poměr mezi výstupy péče o chráněné území a úsilím jich dosáhnout.*“²⁷

²¹ DUDLEY, Nigel (ed.). *IUCN Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. Gland: IUCN, 2008.

²² KNIŽÁTKOVÁ, Eva; HAVEL, Petr. Národní závazek navýšení rozlohy a zlepšení stavu chráněných území. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 6/2022, s. 10.

²³ Viz Decision adopted by the Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity No. 14/8 from 30 November 2018 (CBD/COP/DEC/14/8).

²⁴ IUCN World Commission on Protected Areas Task Force on OECMs. *Recognising and reporting other effective area-based conservation measures*. Gland: IUCN, 2019.

²⁵ Viz profil České republiky dostupný zde: <https://www.protectedplanet.net/country/CZE>

²⁶ PLESNÍK, Jan; PELC, František. Chráněná území ve světě: současný stav a perspektivy dalšího rozvoje. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 4/2022, s. 40.

²⁷ *Ibid.*, s. 42.

Účinnost ochrany přírody nezbytně souvisí také s účinností právně zajištěného ochranného režimu. K účinnosti práva se vztahuje zásada 11 Deklarace z Rio de Janeira (1992),²⁸ která v první větě stanoví: „*Státy musejí vytvořit účinnou legislativu týkající se životního prostředí.*“ V originálním znění v anglickém jazyce tato zásada zní „*States must enact effective environmental legislation*“ a výraz „*effective*“ je nutné chápat dvojnásobem – právní předpis je účinný (v obecném slova smyslu, nikoli ve smyslu nabývání právních účinků), pokud dosahuje stanovených cílů,²⁹ např. cílů stanovených v unijních předpisech. Těch je však možné dosáhnout jen tehdy, pokud je právní předpis účelně aplikován tak, aby stanovených cílů bylo skutečně možné dosáhnout. K tomu je zapotřebí, aby řádně fungovaly mechanismy kontroly a prosazování práva³⁰, včetně mechanismů zapojení veřejnosti.³¹

2.3 Sdílená odpovědnost za ochranu přírody

Podle § 58 odst. 1 zákona o ochraně přírody a krajiny³² (dále jen „ZOPK“) je ochrana přírody a krajiny veřejným zájmem. Za naplňování tohoto veřejného zájmu je v prvé řadě odpovědný stát. Podle čl. 7 Ústavy České republiky³³ (dále jen „Ústava ČR“) totiž „*stát dbá o šetrné využívání přírodních zdrojů a ochranu přírodního bohatství.*“ Z tohoto ustanovení Ústavy ČR vyplývá ústavněprávní povinnost státu chránit přírodu i na ni navázanou druhovou rozmanitost. Stát tuto povinnost naplňuje zejména přijímáním právních předpisů, které by měly vést k účinné ochraně životního prostředí, včetně ochrany přírody a biodiverzity. To je podstatou účinné právní regulace, která je podle § 11 a 12 zákona č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, ve znění pozdějších předpisů, určena nastavením nejen limitů přípustné míry znečištění či únosného zatížení území, ale také cílů ochrany a účinných nástrojů k jejich dosažení, včetně systému právní odpovědnosti v případě, kdy stanovené povinnosti nejsou dodržovány.

Stát ochranu přírody realizuje mimo jiné také prostřednictvím vlastnictví pozemků v chráněných lokalitách. Podle mapy majetku státu³⁴ z roku 2022 stát

²⁸ Deklarace z Rio de Janeira přijatá na konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji konané ve dnech 3. – 14. června 1992 v Rio de Janeiru. V originálním znění dostupná zde: <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>.

²⁹ Viz KUNZ, Martina. Chapter 15. Principle 11. Environmental legislation. In VIÑUALES, Jorge E. (ed.). *The Rio Declaration on Environment and Development. A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2015. s. 315.

³⁰ Blíže viz FROMAGEAU, Jérôme; CHERKAOU, Ayman; COLL, Roberto (eds.). *Measuring the effectiveness of environmental law through legal indicators and quality analyses*. IUCN Environmental Policy and Law Paper, No. 91. Gland: IUCN, 2023. s. 2.

³¹ MALJEAN-DUBOIS, Sandrine. Introduction. In MALJEAN-DUBOIS, Sandrine (ed.). *The Effectiveness of Environmental Law*. Cambridge: Intersentia, 2017. s. 10.

³² Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů.

³³ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

³⁴ Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových. *Mapa majetku státu*. Praha: Úřad pro zastupo-

vlastní a prostřednictvím různých subjektů hospodaří na pozemcích, které tvoří 23% celkové rozlohy České republiky. Tento údaj však může být po 31. 12. 2023 ještě vyšší, neboť k 1. 1. 2024 přešly na stát pozemky, u nichž se nepodařilo dohledat vlastníky.³⁵ Nakolik je ochrana přírody prostřednictvím státního vlastnictví účinná, závisí mimo jiné na tom, kdo na státem vlastněných pozemcích hospodaří a jak.³⁶

Účinnost ochrany přírody vyžaduje nutně, aby se na ní podílely nejen orgány veřejné moci, ale také územní samosprávné celky, které se na obecní a krajské úrovni podílí na územním plánování. Územní plánování totiž vytváří nezbytný základní předpoklad pro účinnost ochrany přírody.

V souladu s principem sdílené odpovědnosti³⁷ se na ochraně přírody musí podílet také soukromé osoby – jednotlivci, spolky a další neziskové organizace, ale i podnikatelské subjekty (fyzické i právnické osoby). Odpovědnost těchto osob vyplývá mimo jiné z čl. 35 odst. 3 Listiny základních práv a svobod³⁸ (dále jen „LZPS“), podle kterého má každý *povinnost při výkonu svých práv neohrožovat ani nepoškozovat životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky nad míru stanovenou zákonem*. Tato povinnost je v čl. 11 odst. 3 LZPS zdůrazněna také ve vztahů k vlastníkům, kteří nesmí při výkonu vlastnického práva poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem.

Evropské nařízení o obnově přírody³⁹ by nemělo stanovovat povinnosti soukromým osobám – ani vlastníkům, ani těm, kdo na jejich pozemcích hospodaří (zemědělci, lesníci, rybáři atd.).⁴⁰ Závazek zahrnout pod ochranný režim alespoň 30% území s nejvíce zachovalými ekosystémy a 30% území znehodnocených ekosystémů obnovit je adresován členským státům EU. Nikde ale není přikázáno, aby do požadované rozlohy byly zahrnuty jen státem chráněná či dokonce pouze státem vlastněná chráněná území. V souvislosti s nutností doplnit součas-

vání státu ve věcech majetkových, 2022. s. 13. Dostupné zde: <https://www3.uzsvm.cz/2022/06/28/Mapa%20majetku%20st%C3%A1tu%202022.pdf>

³⁵ Viz § 1050 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

³⁶ Viz např. FRANKOVÁ, Martina. Stát jako vlastník pozemků při ochraně národních parků. In JANČÁŘOVÁ, Ilona; HANÁK, Jakub; PRŮCHOVÁ, Ivana a kol. *Vlastník a podnikatel při ochraně životního prostředí*. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 211–221. KONEČNÁ, Michaela. Vlastnictví ve zvláště chráněných územích. In *Dny práva 2012 – Days of law 2012. Část XI. – Pozemek v právních vztazích*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 2364–2374.

³⁷ DROBNÍK, Jaroslav. Kapitola II. Právo životního prostředí. Oddíl 6. Hlavní zásady. In DAMOHORSKÝ, Milan a kol. *Právo životního prostředí*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010. s. 51.

³⁸ Sdělení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky.

³⁹ Návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady o obnově přírody ze dne 22. 6. 2022, COM(2022) 304 final, 2022/0195(COD).

⁴⁰ STEJSKAL, Vojtěch. Návrh nařízení EU o právním rámci pro obnovu přírody v Evropě. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 4/2022, s. 20.

ných cca 22% chráněného území o dalších 8% je tak jednou z možných variant již zmíněné zahrnutí soukromě chráněných území,⁴¹ obzvláště v situaci, kdy vyhlášení nových zvláště chráněných území nenachází potřebnou podporu obcí či dalších dotčených subjektů. Pokud se stát rozhodne zahrnout do zbývajících 8% také soukromě chráněná území, která se nepřekrývají se zvláště chráněnými územími, je jistě na místě vést debatu o tom, jak stát vlastníky a správce soukromě chráněných území podpoří v jejich úsilí o ochranu přírody tak, aby nebyla jen formální, ale i účinná a dlouhodobě udržitelná.

2.4 Zapojení vlastníků pozemků do ochrany přírody

Nutnost zapojení vlastníků do ochrany přírody předpokládá ZOPK již v § 1, kde stanoví, že „*účelem zákona je za účasti příslušných krajů, obcí, vlastníků a správců pozemků přispět k udržení a obnově přírodní rovnováhy v krajině, k ochraně rozmanitostí forem života, přírodních hodnot a krás, k šetrnému hospodaření s přírodními zdroji.*“ Za účasti vyjmenovaných subjektů je účelem ZOPK také vytvoření a nutně i ochrana soustavy Natura 2000 s cílem „*dosáhnout uspokojivého stavu ochrany charakteristických a vzácných evropských druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin a typů přírodních stanovišť.*“⁴²

I přes výše uvedené je základním nastavením ZOPK důraz na státem zajišťovanou ochranu přírody. Dle koncepce ZOPK se soukromí vlastníci pozemků na ochraně přírody podílí především tím, že plní své zákonné povinnosti a trpí omezení ve výkonu vlastnického práva, např. omezením užívacích práv nebo omezením možnosti vyloučit ze svého pozemku třetí osoby atd. Ale vlastnické právo je ústavně zaručeným a chráněným základním právem, právní řád tak musí toto právo chránit. Respekt k právům vlastníků se v právní úpravě projevuje tak, že je stanovena mimo jiné:

- povinnost příslušných orgánů informovat dotčené vlastníky a projednat s nimi opatření na ochranu přírody (např. vyhlášení zvláště chráněného území dle § 40 či zpracování návrhu plánu péče o zvláště chráněné území dle § 38 odst. 4 ZOPK nebo vyhlášení památného stromu dle § 55 ZOPK),
- účast dotčených vlastníků ve správních řízeních (např. v řízení o registraci významného krajinného prvku dle § 6 odst. 1 ZOPK),
- pokud o to vlastníci dotčeného pozemku projeví zájem, povinnost dohodnout se s ním na způsobu hospodaření v ptačích oblastech (§ 45e odst. 4 ZOPK),

⁴¹ KNIŽÁTKOVÁ, Eva; HAVEL, Petr. Národní závazek navýšení rozlohy a zlepšení stavu chráněných území. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 6/2022, s. 12. Obdobně PEŠOUT, Pavel; ŠÍMA, Jan. Co znamená nařízení Evropské unie na obnovu přírody pro Českou republiku. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 6/2022, s. 4.

⁴² STEJSKAL, Vojtěch. STEJSKAL, Vojtěch. *Zákon o ochraně přírody a krajiny. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 4.

- ve zvláště chráněných územích (§ 68 odst. 2 ZOPK) nebo při ochraně zvláště chráněných druhů rostlin (§ 49 odst. 4 ZOPK),
- povinnost nabídnout vlastníkovvi, který nesouhlasí se změnou v užívání pozemku zahrnutého do územního systému ekologické stability, výměnu jeho pozemku za jiný ve vlastnictví státu v přiměřené výměře a kvalitě jako je původní pozemek (§ 59 odst. 2 ZOPK),
 - možnost náhrad za omezení hospodaření na dotčených pozemcích (§ 13 odst. 2 a § 58 ZOPK),⁴³
 - možnost finančního příspěvku k financování opatření ke zlepšování přírodního prostředí (§ 68 ZOPK) nebo
 - osvobození od daně z pozemků dle § 4 odst. 1 písm. j) zákona č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitých věcí, ve znění pozdějších předpisů, podle kterého jsou osvobozeny pozemky ve zvláště chráněných územích podle předpisů o ochraně přírody a krajiny s tím, že v národních parcích jde pouze o pozemky zařazené do zóny přírodní nebo zóny přírodě blízké a v chráněných krajinných oblastech o pozemky v I. zóně.

2.5 Smluvně chráněná území (§ 39 ZOPK)

Samostatnou kategorií zvláštní ochrany přírody, u níž ZOPK předvidá zapojení vlastníků dotčených pozemků, je smluvní územní ochrana zakotvená v § 39 ZOPK. Ustanovení o smluvní ochraně přírody bylo součástí už původního znění ZOPK. Před přijetím tzv. euronovely ZOPK⁴⁴ však byla smluvní ochrana zamýšlena pouze pro ochranu přírody v maloplošných zvláště chráněných územích (přírodní rezervace a přírodní památky) a u památných stromů.⁴⁵ Orgány ochrany přírody mohly uzavřít s vlastníkem dotčených pozemků písemnou dohodu o ochranných podmínkách za předpokladu, že by takto zřízená ochrana byla k pozemku vázána trvale formou věcného břemene, o jehož zápis do katastru nemovitostí by požádal orgán ochrany přírody příslušný k vyhlášení těchto zvláště chráněných částí přírody. Jak uvádí autoři komentáře k ZOPK z roku 2000, nebyl tento způsob ochrany do té doby v praxi využit.⁴⁶

⁴³ K aktuálním poznatkům v oblasti přiznávání náhrad dle § 58 viz PEŠOUT, Pavel; KINSKÁ DAL BORGO, Jana. Změny ve vyplácení újmny za ztížení hospodaření. In *Ochrana přírody*, roč. 79, č. 2/2024, s. 34–38.

⁴⁴ Zákon č. 218/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 50/1976 Sb., o územním plánování a o stavebním řádu (stavební zákon), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím zastupování v právních vztazích, ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁵ PEKÁREK, Milan; DAMOHORSKÝ, Milan; PRŮCHOVÁ, Ivana; PÁLENSKÁ, Drahomíra. *Zákon o ochraně přírody a krajiny a předpisy související. Komentované znění*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 108.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 109.

Euronovelou ZOPK se smluvní ochrana přírody stala svébytnou, specifickou kategorií zvláštní ochrany přírody.⁴⁷ Na základě smlouvy uzavřené s vlastníkem dotčených pozemků lze chránit:

- evropsky významné lokality (EVL) namísto vrchnostenského vyhlášení maloplošného zvláště chráněného území⁴⁸,
- památné stromy namísto rozhodnutí o jejich vyhlášení,
- stromy a jiná území, které doposud nejsou zvláště chráněny a které jsou charakteristické soustředěnými přírodními hodnotami spočívajícími v zastoupení významných či jedinečných ekosystémů v rámci příslušné biogeografické oblasti nebo stanovišť vzácných či ohrožených druhů živočichů a rostlin.

Území či objekt chráněný dle § 39 ZOPK získává státem zaručený ochranný režim⁴⁹ a je evidován v Ústředním seznamu ochrany přírody.⁵⁰ Pozemky dotčené smluvním režimem ochrany přírody dle § 39 odst. 1 ZOPK jsou zatíženy věcným břemenem, o jehož zápis do katastru nemovitostí mají povinnost požádat příslušné orgány ochrany přírody po podpisu smlouvy o chráněném území.

Vlastníci dotčených pozemků mohou

- v ZOPK stanovených případech žádat o náhradu za omezení hospodaření dle § 58 ZOPK,
- na základě samostatné dohody také o finanční příspěvek dle § 68 a 69 ZOPK a
- jsou u dotčených pozemků osvobozeni od daně z nemovitosti, protože smluvně chráněné území (dále jen „SCHŮ“) patří mezi zvláště chráněná území v širším smyslu.⁵¹

Smlouva o chráněném území dle § 39 ZOPK zavazuje pouze její smluvní strany, nikoli však třetí osoby. Ochranné podmínky vůči třetím osobám se ve smluvně chráněných územích omezují na zákaz SCHŮ poškozovat. Mezerou v právní úpravě je nemožnost udělovat z tohoto zákazu výjimky,⁵² paradoxně je tak tento smluvní ochranný režim přísnější než ochranný režim ve zvláště chráněných územích.

⁴⁷ KNOTEK, Jaroslav. Smluvní nástroje v zákoně o ochraně přírody a krajiny. In *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, č. 2/2015, s. 42.

⁴⁸ HANÁK, Jakub. Komentář k § 39. In VOMÁČKA, Vojtěch; KNOTEK, Jaroslav; KONEČNÁ, Michaela; HANÁK, Jakub; DIENTSBIER, Filip; PRŮCHOVÁ, Ivana. *Zákon o ochraně přírody a krajiny. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2018. s. 285.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 286 a 292.

⁵⁰ Viz ustanovení § 42 odst. 1 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů.

⁵¹ Blíže viz KNOTEK, Jaroslav. Smluvní nástroje v zákoně o ochraně přírody a krajiny. In *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, č. 2/2015, s. 37–49.

⁵² JELÍNKOVÁ, Jitka. *Zákon o ochraně přírody a krajiny. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2021. s. 197.

Jak uvádí odborná literatura a potvrzuje i náhled do Ústředního seznamu ochrany přírody, je smluvní ochrana dle § 39 ZOPK využívána především státními podniky (Lesy ČR, s.p., Vojenské lesy a statky, s.p.), obcemi či církevními subjekty, jen zřídka jednotlivci či podnikateli.⁵³ V Ústředním seznamu ochrany přírody bylo k 1. 3. 2024 evidováno celkem 53 SCHŮ dle § 39 ZOPK, u jedné z lokalit nebyla v seznamu uvedena další smluvní strana. Až na výjimku tohoto jednoho smluvně chráněného území (Les u Libeže)⁵⁴ jsou všechna SCHŮ zřízena za účelem ochrany evropsky významných lokalit.

Pro úplnost dodávám, že pro ochranu tzv. *jiných území se soustředěnými přírodními hodnotami, kde jsou zastoupeny významné či jedinečné ekosystémy v rámci příslušné biogeografické oblasti nebo stanoviště vzácných či ohrožených druhů živočichů a rostlin* se § 39 ZOPK v praxi nevyužívá.

Smlouvy k 52 evidovaným SCHŮ, u kterých bylo možné v Ústředním seznamu ochrany přírody dohledat smluvní strany, uzavřely příslušné orgány ochrany přírody s následujícími subjekty:

- Vojenské lesy a statky, s.p. – 24 lokalit;
- Lesy České republiky, s.p. – 8 lokalit;
- církevní subjekty (farnosti) – 8 lokalit;
- města a obce – 6 lokalit;
- vojenské újezdní úřady a Vojenská ubytovací a stavební správa Praha – 4 lokality;
- soukromé právnické osoby – 4 lokality;
- fyzické osoby – 2 lokality;
- Povodí Vltavy, s.p. – 2 lokality;
- Národní památkový ústav – 1 lokalita;
- Správa železniční dopravní cesty, státní organizace – 1 lokalita.⁵⁵

Z uvedeného přehledu je patrné, že smluvní ochranný režim dle § 39 ZOPK je v současné době využíván skutečně v převážné míře státními podniky hospodaří-

⁵³ HANÁK, Jakub. Komentář k § 39. In VOMÁČKA, Vojtěch; KNOTEK, Jaroslav; KONEČNÁ, Michaela; HANÁK, Jakub; DIENTSBIER, Filip; PRŮCHOVÁ, Ivana. *Zákon o ochraně přírody a krajiny. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2018. s. 290. Shodně JELÍNKOVÁ, Jitka. JELÍNKOVÁ, Jitka. *Zákon o ochraně přírody a krajiny. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2021. s. 196.

⁵⁴ Les u Libeže byl v období let 2010–2015 smluvně chráněným územím, od roku 2016 je zvláště chráněným územím, konkrétně přírodní památkou, která byla vyhlášena nařízením Středočeského kraje č. 11/2016 ze dne 13. 6. 2016, o zřízení přírodní památky Les u Libeže. V době, kdy byla tato lokalita chráněna smluvně, byl stranou smlouvy dle § 39 ZOPK státní podnik Lesy ČR, s.p. V katastru nemovitostí je v současné době jako vlastník uvedeno Benediktinské opatství Panny Marie a sv. Jeronýma v Emmauzích. Změna v ochranném režimu tak zřejmě vyvstala ze změnou vlastníka pozemku.

⁵⁵ U některých SCHŮ je více smluvních stran, proto pouhým součtem počtu lokalit v tomto odrážkovém seznamu není možné dojít k celkovému počtu 52.

cími na pozemcích ve vlastnictví státu.⁵⁶ Soukromými fyzickými osobami a právníckými osobami je smluvní ochranný režim dle § 39 ZOPK využíván jen minimálně s tím, že u žádného ze smluvně chráněných území není stranou smlouvy nezisková organizace. To nutí k zamyšlení, proč je tomu tak. Důvodem může být nepromyšlená právní úprava a nedostatek motivačních prvků pro vlastníky dotčených pozemků. Domnívám se, že důvodem může být také neochota orgánů veřejné správy vstupovat v jednání s vlastníky, vrchnostenské zřízení zvláště chráněného území se jeví jako jednodušší.

Jedním z demotivačních faktorů může být skutečnost, že právní úprava nepočítá s žádnou finanční kompenzací pro vlastníky dotčených pozemků za vznik věcného břemene, které dotčené pozemky zatěžuje. Finanční náhrady či příspěvky dle § 58 a 68, 69 ZOPK je totiž možné poskytovat pouze v zákonem omezených případech.⁵⁷ V souhrnu je tedy pochybné, zda má právní úprava SCHÚ dle § 39 ZOPK svým nastavením opravdu motivační charakter, přehled subjektů, které tento ochranný režim využívá, i nedostatky právní úpravy tuto absenci motivačních prvků potvrzují. Je také možné, že mezi vlastníky, na jejichž pozemcích by SCHÚ mohlo vzniknout, a orgány ochrany přírody neprobíhá komunikace, která by ve výsledku vlastníky motivovala a přesvědčila k tomu podílet se aktivně na vzniku SCHÚ.⁵⁸

3. Soukromě chráněná území

Počátky územní ochrany přírody jsou v českých zemích spojené se soukromými iniciativami konkrétních vlastníků půdy v první polovině 19. století, kteří se snažili chránit svůj majetek především z estetických, historických či kulturních důvodů.⁵⁹ Mezi první chráněná území v českých zemích patří Týřovské skály na Křivoklátsku, Malý a Velký Bezděz nebo Žofínský prales.⁶⁰ Zájem o přírodu a její ochranu ze strany veřejnosti je ve druhé polovině 19. století podpořen rozмахem spolkové činnosti – vznikají první okrášlovací spolky zaměřené na ochranu

⁵⁶ Tyto subjekty mohou žádat a také v praxi žádají o náhradu za ztížení hospodaření. Blíže k oprávněnosti státních podniků hospodařících na pozemcích ve vlastnictví státu viz např. PEŠOUT, Pavel; KINSKÁ DAL BORGIO, Jana. Změny ve vyplácení újmy za ztížení hospodaření. In *Ochrana přírody*, č. 2/2024, s. 35.

⁵⁷ KNOTEK, Jaroslav. Smluvní nástroje v zákoně o ochraně přírody a krajiny. In *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, č. 2/2015, s. 41.

⁵⁸ Za pozornost v této souvislosti stojí Metodika AOPK ČR „Osvědčené komunikační postupy v ochraně přírody“, kterou AOPK vydala v roce 2022. FARKAČ, Bronislav; SOCHOVÁ, Eva; KOBYLÁKOVÁ, Martina a kol. *Osvědčené komunikační postupy v ochraně přírody. Metodika AOPK ČR*. Praha: AOPK ČR, 2022.

⁵⁹ STEJSKAL, Vojtěch. *Úvod do právní úpravy ochrany přírody a péče o biologickou rozmanitost*. Praha: Linde, 2006. s. 400. Shodně PEŠOUT, Pavel. „Soukromé rezervace“ v České republice. In *Ochrana přírody*, roč. č. 2/2014, s. 20.

⁶⁰ *Ibid.*

přírodního a kulturního dědictví⁶¹ a turistické spolky sdružující zájemce o výlety do přírody.⁶² Později vznikají také různé odborné spolky, které se věnují správě přírodně cenných lokalit a stávají se tak předchůdci současných soukromě chráněných území.⁶³

Jak již bylo uvedeno výše, je fenomén soukromě chráněných územích předmětem zájmu Mezinárodního svazu pro ochranu přírody (IUCN), který rovněž vede Světovou databázi chráněných území.

3.1 Definice IUCN

IUCN definuje soukromě chráněné území (angl. *privately protected area*) jako

- chráněné území v soukromé správě,
- které splňuje definici IUCN pro chráněné území, tj. „jasně vymezený geografický prostor, právními a jinými účinnými prostředky uznávaný, určený a spravovaný tak, aby se v něm dosáhlo dlouhodobé ochrany přírody a s ní souvisejících ekosystémových služeb a kulturních hodnot.“⁶⁴

Pro splnění definice IUCN pro chráněné území je nutné, aby hlavním účelem a cílem pro danou lokalitu byla právně zajištěná dlouhodobá ochrana přírody.⁶⁵

Správu chráněného území soukromými subjekty je třeba odlišit 1) od správy, kterou realizuje stát, 2) od správy, kterou sdílí např. více států, a 3) od správy prováděné místními komunitami nebo domorodým obyvatelstvem. Co se týče samotného pojmu správa, rozlišuje IUCN striktně správu (angl. *governance*) a řízení péče o chráněné území (angl. *management*). Správa (*governance*) je charakteristická tím, že zahrnuje rozhodování o tom, jaké jsou cíle ochrany, co se má pro jejich

⁶¹ PEŠOUT, Pavel. „Soukromé rezervace“ v České republice. In *Ochrana přírody*, roč. č. 2/2014, s. 20.

⁶² Blíže viz HAVELKA, Jan. *Z historie organizované turistiky*. Praha: Klub českých turistů, Asociace TOM, 2011.

⁶³ Pešout zmiňuje např. Českou botanickou společnost, která vznikla v roce 1912 a která pečovala o naleziště koniklece jarního u Vlkova. PEŠOUT, Pavel. „Soukromé rezervace“ v České republice. In *Ochrana přírody*, roč. č. 2/2014, s. 20.

⁶⁴ V originále v anglickém jazyce je podle IUCN chráněné území (*protected area*): “A clearly defined geographical space, recognised, dedicated and managed, through legal or other effective means, to achieve the long-term conservation of nature with associated ecosystem services and cultural values.” DUDLEY, Nigel (ed.). *IUCN Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. Gland: IUCN, 2008, s. 8. V češtině k vymezení definice IUCN pro chráněné území viz PLESNÍK, Jan. Kategorie Mezinárodní unie na ochranu přírody pro chráněná území. In *Ochrana přírody. Zvláštní číslo 2010*, dostupné zde: <https://www.casopis.ochranaprirody.cz/zvlastni-cislo/kategorie-mezinarodni-unie-na-ochranu-prirody-pro-chranena-uzemi/>

⁶⁵ MITCHELL, Brent A.; STOLTON, Sue; BEZAURY-CREEL, Juan; BINGHAM, Heather C.; CUMMING, Tracey L.; DUDLEY, Nigel; FITZSIMONS, James, A.; MALLERET-KING, Delphine; REDFORD, Kent H.; SOLANO, Pedro. *IUCN Guidelines for privately protected areas. Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 29*. Gland: IUCN – International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, 2018, s. 5.

dosažení dělat a jakými prostředky, kdežto řízení péče (*management*) se týká řízení činností pro dosažení stanovených cílů.⁶⁶

Z terminologického hlediska je třeba zmínit také samotný pojem soukromě chráněného území – IUCN tato území záměrně neoznačuje jako „soukromá chráněná území“ (angl. *private protected area*), což by mohlo naznačovat, že jde o veřejně nepřístupná území, ale jazykově vyzdvihuje právě soukromou správu daného chráněného území (*privately protected areas*).⁶⁷

Z globálního pohledu IUCN shrnuje, že soukromě chráněné území může být spravováno:

- jednotlivci nebo skupinami jednotlivců,
- nevládními organizacemi,
- korporacemi, včetně stávajících obchodních společností a subjektů založených za účelem správy více soukromě chráněných území;
- podnikajícími subjekty zaměřenými na podnikání v oblasti ekoturismu,
- výzkumnými subjekty, jako jsou univerzity a terénní stanice,
- nebo náboženskými subjekty.

3.2 Zásady IUCN pro soukromě chráněná území

V roce 2014 přijala konference smluvních stran Úmluvy OSN o biologické rozmanitosti rozhodnutí XII/19,⁶⁸ v němž uznala přínos soukromě chráněných území a vyslovila podporu soukromým subjektům v jejich úsilí chránit a udržitelně hospodařit za účelem zachování biodiverzity. Následně v roce 2016 přijal IUCN rezoluci,⁶⁹ v níž vyzývá členy IUCN, aby:

- a) přijaly politiky, které uznávají, podporují a monitorují soukromě chráněná území jako klíčový příspěvek k národním a mezinárodním cílům ochrany přírody, a také aby zavedly mechanismy pro začlenění soukromě chráněných území do národních, provinčních a místních soustav chráněných území;
- b) vytvářely nebo podporovaly právní a finanční pobídky, případně i prostřednictvím právní reformy, pro zachování a posílení soukromě chráněných území, zejména v zemích, kde existují omezení a/nebo nejasnosti ve vnitrostátních právních předpisech; a

⁶⁶ *Ibid.*, s. 2.

⁶⁷ STOLTON, Sue; REDFORD, Kent H.; DUDLEY, Nigel. *The Futures of Privately Protected Areas*. Gland: IUCN, 2014. s. 3.

⁶⁸ Rozhodnutí č. XII/19 Konference smluvních stran (COP-12) Úmluvy OSN o biologické rozmanitosti ze dne 17. října 2014 (UNEP/CBD/COP/DEC/XII/19).

⁶⁹ Rezoluce č. 36 Mezinárodního svazu pro ochranu přírody s názvem „Podpora soukromých chráněných území“ přijatá na Světovém kongresu ochrany přírody na Havaji v roce 2016 (WCC 2016 Res 036).

- c) spolupracovaly s organizacemi občanské společnosti na tom, aby se ve veřejné agendě prosadil význam dobrovolné ochrany soukromých území, a to na základě konceptu subsidiarity soukromého, nevládního sektoru v národních politikách ochrany přírody.⁷⁰

Z výše uvedeného vyplývá jasná výzva státům k podpoře zakládání a podpoře udržitelného dlouhodobého managementu soukromě chráněných území.

V roce 2018 vydal IUCN Zásady pro soukromě chráněná území (dále jen „Zásady IUCN“),⁷¹ které obsahují nejen příklady dobré praxe, ale i doporučení, jak zakládání a udržitelnost soukromě chráněných území podpořit. Tato doporučení shrnuji v následujících odstavcích.

Podpora pro soukromě chráněná území by měla být pečlivě navržena, komunikována a prováděna tak, aby byla zajištěna její účinnost, tj. aby byly podpořeno nejen zřizování, zakládání nových soukromě chráněných území, ale také jejich dlouhodobá správa a řízení péče o ně.⁷² V systému podpory soukromě chráněných území by měly být identifikovány a odstraněny případné demotivační prvky (angl. *disincentives*).⁷³ Zásady IUCN na řadě příkladů ze zahraničí prokazují, že uznání a podpora nejen ze strany státu, ale také od místní komunity, nevládních organizací či jiných vlastníků či správců soukromě chráněného území nebo jejich sdružení mohou být pro některé vlastníky velkou motivací k zakládání soukromě chráněných území.⁷⁴

Ve vztahu ke správě a řízení péče o soukromě chráněná území Zásady IUCN doporučují, že technická podpora a zajištění odborného managementu mohou soukromé vlastníky také motivovat k dlouhodobému udržení soukromě chráněného území – jde např. o odbornou podporu při vypracování plánu péče, vypořádání se s invazivními druhy, nebo zajištění technických záležitostí souvisejících s protipožární ochranou, odbornou pomoc při získání různých certifikací, dotací nebo pro získání potřebných úředních dokladů (povolení, stanovisek, souhlasů atd.).⁷⁵

⁷⁰ Příklad z angličtiny autorka příspěvku.

⁷¹ MITCHELL, Brent A.; STOLTON, Sue; BEZAURY-CREEL, Juan; BINGHAM, Heather C.; CUMMING, Tracey L.; DUDLEY, Nigel; FITZSIMONS, James, A.; MALLERET-KING, Delphine; REDFORD, Kent H.; SOLANO, Pedro. *IUCN Guidelines for privately protected areas. Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 29*. Gland: IUCN – International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, 2018.

⁷² MITCHELL, Brent A.; STOLTON, Sue; BEZAURY-CREEL, Juan; BINGHAM, Heather C.; CUMMING, Tracey L.; DUDLEY, Nigel; FITZSIMONS, James, A.; MALLERET-KING, Delphine; REDFORD, Kent H.; SOLANO, Pedro. *IUCN Guidelines for privately protected areas. Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 29*. Gland: IUCN – International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, 2018. s. 28–29 (princip 3.2).

⁷³ *Ibid.*, s. 29–30 (princip 3.3).

⁷⁴ *Ibid.*, s. 30–31 (princip 3.4).

⁷⁵ *Ibid.*, s. 30 (princip 3.5).

Významnou motivací pro založení a dlouhodobou správu a řízení péče o soukromě chráněná území jsou různé finanční výhody spočívající v přímé podpoře (např. dotace, převod pozemků za zvýhodněnou cenu) nebo v úlevách z požadavků státu (např. slevy na dani či úplné osvobození od daně).⁷⁶ Pro soukromě chráněná území, která mají potenciál generovat zisk, může mít význam také podpora jejich propagace pomocí marketingových nástrojů.⁷⁷

3.3 Soukromě chráněná území v ČR

Jak již jsem naznačila výše, stát samozřejmě není vlastníkem všech pozemků, které podléhají právnímu režimu státem garantované ochrany přírody. K péči o chráněná území tak potřebuje součinnost vlastníků dotčených pozemků. ZOPK upravuje státem realizovanou ochranu přírody, která od soukromých osob – vlastníků dotčených pozemků očekává plnění řady zákonných povinností, jež je v některých případech kompenzováno náhradami, v jiných případech je bez náhrady za omezení (jako součást sociální funkce vlastnictví). ZOPK však podle mého názoru obsahuje pouze minimum motivačních prvků pro zřizování soukromě chráněných území.

Jak uvádí Knižátková a Pešout, pojem soukromých nebo lépe soukromě chráněných území není v české legislativě nijak ukotven⁷⁸ a neexistuje ani ucelený právní rámec pro podporu soukromých vlastníků pozemků v jejich iniciativě spočívající ve zřízení a péči o soukromě chráněné území. Jak je patrné z definice IUCN a z toho, co bylo uvedeno o smluvně chráněných územích dle § 39 ZOPK, nespádají SCHÚ evidovaná v Ústředním seznamu ochrany přírody mezi soukromě chráněná území, protože ochrana přírody je zde zajišťována státem – rozdíl od státem zřizovaných zvláště chráněných území je v tom, že vlastníkům není ochranný režim vrchnostensky nařízen, ale mají možnost si jej s orgánem ochrany přírody smluvně upravit a zohlednit přitom lépe také své potřeby a zájmy. Přes vše uvedené se v České republice soukromě chráněná území vyskytují.

Soukromě chráněná území nebo, jak uvádí Hanák výše, dobrovolně chráněná území v České republice systematicky budují dvě největší nevládní organizace zaměřené na ochranu přírody, a to Český svaz ochránců přírody (dále jen „ČSOP“) a Česká společnost ornitologická (dále jen „ČSO“), ale také jednotlivé fyzické osoby či podnikající právnické osoby.

⁷⁶ *Ibid.*, s. 31–32 (princip 3.7).

⁷⁷ *Ibid.*, s. 31 (princip 3.6).

⁷⁸ KNIŽÁTKOVÁ, Eva; HAVEL, Petr. Národní závazek navýšení rozlohy a zlepšení stavu chráněných území. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 6/2022, s. 12.

3.3.1 Území v péči ČSOP a pozemkových spolků

ČSOP se od poloviny 90. let aktivně podílí na ochraně přírody prostřednictvím tzv. pozemkových spolků.⁷⁹ Označení „pozemkový spolek“ není zákonným termínem, nejde o zvláštní kategorii právnické osoby. Pozemkové spolky fungují z hlediska práva jako nevládní neziskové organizace – jde buď o pobočné spolky ČSOP nebo samostatné spolky – pečující o vybrané lokality cenné z hlediska přírodního či kulturního. Pozemkové spolky jsou buď přímo vlastníky dotčených pozemků, na nichž hospodáří (v současné době se to týká pouze 8% obhospodařované plochy pozemků – viz dále), nebo k nim mají zřízeno věcné břemeno či uzavřeny užívací smlouvy s vlastníkem.⁸⁰

V roce 1998 založil ČSOP program „Místo pro přírodu“ a vytvořil systém akreditace pozemkových spolků s cílem garantovat jejich důvěryhodnost v době, kdy jejich existence a fungování nebyly nijak právně ukotveny. Od roku 2000 funguje ČSOP jako Národní pozemkový spolek a jako takový je zodpovědný za rozvoj hnutí pozemkových spolků v České republice, včetně jejich akreditace, finanční i metodické podpory.

V současné době je v České republice akreditováno celkem 68 pozemkových spolků, které se na 4800 ha starají o 800 lokalit.⁸¹ Z celkové rozlohy 4800 ha je cca. polovina (2 473,81 ha) součástí státem chráněných území a druhá polovina této rozlohy (2 326,19 ha) naopak do státem chráněných území nepatří. Pouze necelých 8% plochy obhospodařované pozemkovými spolky (tj. 382,5 ha ze 4800 ha) je ve vlastnictví samotných pozemkových spolků nebo přímo ČSOP. Pozemkové spolky často využívají právní režim § 61a ZOPK, který umožňuje přenechání státních pozemků do dlouhodobého (často i bezúplatného) užívání nepodnikající právnické osobě s cílem zajistit v této lokalitě ochranu přírody.⁸²

Ustanovení § 61a se do ZOPK dostalo na základě euronovele v roce 2004 a důvodová zpráva k euronovele k tomuto ustanovení uvedla: „Zakotvuje se možnost

⁷⁹ PEŠOUT, Pavel; MORAVEC, Jan. Pozemkové spolky – perspektivní forma ochrany přírody. In *Ochrana přírody*, roč., č. 2/2014, s. 23. K pozemkovým spolkům viz také MÜLLEROVÁ, Hana. Pozemkové spolky – alternativní způsob ochrany půdy, flóry a fauny. In *Dny práva 2012 – Days of law 2012. Část XI. – Pozemek v právních vztazích*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 2375–2382. KNOTEK, Jaroslav. Kapitola 18. Postavení a role pozemkových spolků v ochraně životního prostředí. In JANČÁROVÁ, Ilona; HANÁK, Jakub; PRŮCHOVÁ, Ivana a kol. *Vlastník a podnikatel při ochraně životního prostředí*. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 243–250.

⁸⁰ ČESKÝ SVAZ OCHRÁNCŮ PŘÍRODY. *Místo pro přírodu* [online]. 2010 [cit. 2024-04-13]. Dostupné z: <http://www.mistoproprirodu.cz/pozemkove-spolky/>.

⁸¹ ČESKÝ SVAZ OCHRÁNCŮ PŘÍRODY. *Pozemkové spolky* [online]. 2024 [cit. 2024-04-13]. Dostupné z: <https://pozemkovespolky.cz/>.

⁸² K § 61a ZOPK blíže JELÍNKOVÁ, Jitka. *Zákon o ochraně přírody a krajiny. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 308–309.

přenechat pozemky ve vlastnictví státu spravované organizačními složkami státu neziskovým právnických osobám zabývajícím se ochranou přírody a krajiny. Všechny další podmínky, stanovené v zákonu č. 219/2000 Sb., pro přenechání majetku státu do dočasného užívání platí i pro tyto případy. Pozemek je možné přenechat pouze k zajištění cílů ochrany přírody a krajiny. Jedná se např. o louky, kde je nezbytné postupovat při jejich užívání tak, aby byla zachována populace zvláště chráněných druhů rostlin nebo živočichů, pozemky lesní, kde se zohledňují požadavky na podporu funkce přírodních procesů v ekosystémech atd.“

K problematice pozemkových spolků odkazují na odbornou literaturu, která se jim věnuje, a v další části příspěvku se zaměřím mj. na projekt ptačích parků ČSO, který na rozdíl od ochrany realizované ČSOP a pozemkovými spolky cíleně preferuje vlastnictví jako základní nástroj a garanci udržitelné ochrany přírody.

3.3.2 Ptačí parky ČSO

Česká společnost ornitologická (dále jen „ČSO“), jejíž členská základna čítá přes 7200 osob,⁸³ je v České republice největší nevládní organizací zaměřenou na ochranu přírody. ČSO působí na celém území České republiky i mezinárodně, mimo jiné jako partner BirdLife International. Hlavním účelem, posláním a cílem ČSO je dle stanov „výzkum a ochrana přírody a krajiny a životního prostředí, zejména výzkum a ochrana volně žijících ptáků, a dále ekologická výchova a vzdělávání dětí i dospělých, členů i nečlenů ČSO.“⁸⁴

ČSO má celkem devět regionálních poboček, které mají právní formu pobočného spolku. Jak ukazuje níže uvedená mapa z webových stránek ČSO, regionální pobočky ČSO pokrývají celou Českou republiku a působí na území nejméně jednoho kraje s tím, že územní působnost jednotlivých poboček se nepřekrývá.⁸⁵

⁸³ Podle údajů uvedených k 31. 12. 2023 v časopise Ptačí svět (č. 1/2024) vydávaném Českou společností ornitologickou čítala členská základna ČSO celkem 7267 členů. In *Ptačí svět*, č. 1/2024, s. 1.

⁸⁴ Viz § 2 Stanov České společnosti ornitologické ve znění poslední změny schválené členskou schůzí ČSO dne 24. 9. 2022.

⁸⁵ *Ibid.*, § 10.

Obrázek 1. Mapa regionálních poboček ČSO. Zdroj: <https://www.birdlife.cz/kdo-jsme/pobocky/>

Záměr vybudovat v České republice ptačí parky začala ČSO realizovat v roce 2006 v lokalitě Josefovských luk u Jaroměře v Královéhradeckém kraji, nápad realizovat ptačí park právě zde se však datuje do roku 1995.⁸⁶ Jak ukazuje mapa na obrázku č. 2, ČSO provozuje v současné době již pět ptačích parků – kromě ptačího parku **Josefovské louky** jde o ptačí parky **Mnišské louky** v Ústeckém kraji, **Kosteliska** v Jihomoravském kraji, ptačí park **Malá Lipová** v Olomouckém kraji a nejnovější ptačí park **Zbudovská blata** v Jihočeském kraji. Šestým ptačím parkem budou **Rzy** v Pardubickém kraji.⁸⁷

⁸⁶ ČESKÁ SPOLEČNOST ORNITOLOGICKÁ. *Josefovské louky - historie parku a území* [online]. [cit. 2024-04-13]. Dostupné z: <https://www.birdlife.cz/rezervace/josefovskie-louky/o-parku-2/historie-parku-a-uzemi/>

⁸⁷ ČESKÁ SPOLEČNOST ORNITOLOGICKÁ. *Připravujeme šestý ptačí park – Rzy ve východních Čechách* [online]. 2024 [cit. 2024-04-13]. Dostupné z: <https://www.birdlife.cz/pripavujeme-sesty-ptaci-park-rzy-ve-vychodnich-cechach/>.

Obrázek 2. Mapa ptačích parků ČSO. Zdroj: <https://www.birdlife.cz/rezervace/>

V roce 2022 schválil Výbor ČSO Strategii rozvoje ptačích parků ČSO na roky 2022–2042 (dále jen „Strategie“). Ze Strategie vyplývá, že cílem ČSO je do roku 2042 „*provozovat alespoň jeden plně funkční ptačí park v každém kraji České republiky.*“⁸⁸

Projekt ptačích parků ČSO je založen na dvou hlavních myšlenkách, a to „*a) ochraně přírody formou vlastnictví pozemků a b) aktivní obnově hodnotného přírodního prostředí mimo státem zřízená chráněná území.*“⁸⁹ Souhlasím s názorem ČSO prezentovaným ve Strategii, že vlastnické právo představuje jeden z nejsilnějších nástrojů ochrany přírody. Jak uvádí Strategie, je zřizování ptačích parků ČSO na pozemcích, které ČSO nevlastní, „*možné pouze za předpokladu, že vlastnický subjekt zajistí trvalost využití území pro účely ptačího parku na srovnatelné nebo vyšší úrovni než vlastnické právo ČSO.*“⁹⁰

ČSO má oproti jiným soukromým subjektům velkou výhodu v široké členské základně, která projekt podporuje finančně, odbornými znalostmi a dovednostmi i dobrovolnou činností. V ptačích parcích se díky tomu realizuje nejlepší praxe hospodaření v krajinně využívající ptáky jako tzv. deštníkový druh (angl. *umbrella species*), jehož ochrana nepřímo chrání další druhy (jako pomyslný deštník, pod

⁸⁸ ČESKÁ SPOLEČNOST ORNITOLOGICKÁ. *Strategie rozvoje ptačích parků ČSO 2022–2042*. Online. <https://www.birdlife.cz/>. 2022. Dostupné z: https://www.birdlife.cz/wp-content/uploads/2022/07/Ptaci_parky_STRATEGIE_2022-2042.pdf. [cit. 2024-04-13]., s. 2.

⁸⁹ *Ibid.*, s. 1.

⁹⁰ *Ibid.*, s. 3.

něž se může schovat nejen jeden vybraný druh, ale více druhů tvořících na určitém stanovišti ekologické společenství).⁹¹

ČSO pro projekt ptačích parků vybírá vhodné lokality podle několika kritérií, těmi hlavními jsou „*potenciál pro obnovní management biotopů pro různé druhy ptáků*“ a „*potenciál pro využití území veřejností*.“ Jako doplňková kritéria uvádí Strategie „*dostupnost klíčových pozemků, dostupnost kvalitních pracovníků v místě a širší souvislosti zajišťující dlouhodobou funkčnost ptačího parku*.“⁹²

Vedení ČSO i ve spolupráci s pobočkami zajišťuje správu jednotlivých ptačích parků. Jak uvádí Strategie, má každý ptačí park odborného správce a další profesionální či dobrovolné pracovníky. ČSO vychází při zajištění správy ptačího parku z toho, že každých 50 ha obhospodařované plochy vyžaduje alespoň jeden pracovní úvazek. Správa ptačích parků se realizuje podle odborně zpracovaných plánů managementu, které se zpracovávají nejprve na 2–5 let, následně na 5–10 let. Každý ptačí park má ve svém plánu definovány prioritní cílové druhy a základní ukazatele úspěšnosti managementu území.⁹³

Péče o ptačí parky směřuje k tomu, aby se zvýšila a následně i rozvíjela biologická hodnota území a aby se toto území v maximální možné míře zpřístupnilo veřejnosti. V ptačích parcích je za účelem zvýšení atraktivity pro veřejnost budována návštěvnická infrastruktura a jsou pořádány různé výchovné, vzdělávací a osvětové akce.⁹⁴

Strategie vychází z toho, že zřízení a dlouhodobá správa ptačích parků vyžaduje čtyři základní kategorie nákladů a u každé kategorie nákladů uvádí Strategie také zdroje, ze kterých ČSO získává finanční prostředky na pokrytí těchto nákladů.⁹⁵

První kategorií jsou náklady na **výkup cílových pozemků**, které ČSO doposud pokrývala i do budoucna plánuje pokrývat z darů soukromých fyzických a právnických osob; pouze doplňkově k výkupu pozemků používá dotace a granty, pokud to dotační či grantové schéma umožňuje.

Druhou kategorií nákladů jsou výdaje na **jednorázové obnovní akce**, které jsou důležité především v počáteční fázi budování ptačího parku a vyžadují vyšší náklady, jež ČSO hradí primárně z dotací (vnitrostátních i unijních) a grantů soukromých nadací, pouze doplňkově z darů.

Po zřízení ptačího parku jsou klíčové náklady na jeho **pravidelnou údržbu**, které ČSO hradí především z darů, ale ve Strategii uvádí, že bude do budoucna

⁹¹ *Ibid.*, s. 2.

⁹² *Ibid.*, s. 3.

⁹³ *Ibid.*, s. 3.

⁹⁴ *Ibid.*, s. 3.

⁹⁵ *Ibid.*, s. 4–5.

hledat další zdroje financování pravidelné údržby ptačích parků, neboť to je základním předpokladem jejich dlouhodobého udržení. V této nákladové položce by ČSO mohly pomoci dotační tituly spojené např. s naplňováním nařízení EU o obnově přírody.

Čtvrtou kategorií nákladů spojenou s budováním a udržením ptačích parků jsou výdaje na **zpřístupnění a služby pro návštěvnickou veřejnost**. Tyto výdaje hradí ČSO především z dotací a grantů, doplňkově z darů. Zároveň se v této položce nabízí hradit část služeb veřejnosti, např. průvodcovské služby nebo výukové programy z případných poplatků od návštěvníků.

Strategie shrnuje také rizika pro její uskutečnění – mezi nejvýznamnějšími riziky jmenuje především „*chybějící dlouhodobě zaručené financování, možný nedostatek prostředků v době hospodářského útlumu, velká závislost na několika zkušených osobách, nedostupnost pozemků k výkupu, případně odpor místních lidí ke změnám v jejich okolí.*“⁹⁶

3.3.3 Přírodní areály společnosti Semix Pluso, spol. s r.o.

Společnost Semix Pluso, spol. s r.o. je česká potravinářská společnost se sídlem v Otčicích (okres Opava), která působí na českém trhu téměř 30 let a své produkty pro pekařský a mlékárenský průmysl vyváží do 35 zemí světa.⁹⁷ V rámci společenské odpovědnosti tato společnost od roku 1995 skupuje pozemky v přírodně zajímavých lokalitách, kde obnovuje původní krajinný ráz a vytváří biotopy pro různé zvláště chráněné druhy rostlin a živočichů. Společnost Semix Pluso takto pečuje o 6 přírodních lokalit s celkovou rozlohou 89 ha.⁹⁸ Konkrétně jde o následující chráněné lokality:

- **Kozmické ptačí louky** – nivní louky v povodí řeky Opavy mezi obcemi Jilešovice, Kozmice a Dolní Benešov;⁹⁹
- **Raduňský mokřad** – uměle vybudovaný a veřejnosti celoročně volně přístupný mokřadní biotop u obce Raduň navazující na Raduňské rybníky;
- **Kobeřícké motýlí stráně** – luční biotop na severovýchodní okraji sádrového lomu na území obce Kobeřice;

⁹⁶ *Ibid.*, s. 6.

⁹⁷ Viz oficiální internetové stránky společnosti dostupné na této adrese: <https://www.semix.cz/>.

⁹⁸ SEMIX PLUSO. *Natura Semix - zdravý život s přírodou* [online]. 2024 [cit. 2024-04-13]. Dostupné z: <https://natura.semix.cz/cz>.

⁹⁹ Ke chráněné lokalitě Kozmické ptačí louky viz LISAL, Kamil. Kozmické ptačí louky – obnovená příroda. Příklad z praxe aneb zkušenost odjinud. In *Fórum ochrany přírody*, č. 3/2015, s. 29–31. LISAL, Kamil. Kozmické ptačí louky – vznik, současnost a další vývoj. In *Fórum ochrany přírody*, č. 2/2023, s. 16–18. UNUČKA, Jan; BLÁHA, Petr. Kozmické ptačí louky a jejich význam pro přírodu a krajinu. In *Vodohospodářské technicko-ekonomické informace*, roč. 65, č. 6/2023, s. 44–48.

- **U Strejčkova lomu** – lokalita zahrnující zvláště chráněné území – přírodní památku U Strejčkova lomu a na ni navazující biokoridor na území obce Krčmaň;
- **Mločí jezírka** – biotop s kaskádou sedmi jezírek na potoku, který protéká obcí Valašská Bystřice v okrese Zlín a v němž žije populace silně ohroženého mloka skvrnitého;
- **Louka u kruháče** – biotop květnaté mezofilní louky u kruhového objezdu v Oticích.

Společnost Semix Pluso podobně jako ČSO preferuje pro lokality, do nichž investuje za účelem jejich obnovy a následné ochrany přírody, vlastnictví dotčených pozemků, které je „*podmínkou k zajištění dlouhodobé existence rezervací.*“¹⁰⁰ Jak ukazuje zkušenost této soukromé obchodní společnosti, která se v mnohém podobá zkušenostem neziskových subjektů jako je ČSOP a ČSO, může být záměr vybudovat chráněnou lokalitu na vlastních pozemcích běh na dlouhou a finančně náročnou trať. Jak uvádí K. Lisal, jeden z majitelů společnosti Semix Pluso, k lokalitě Kozmické louky, „*výkup pozemků trvá již 18 let a stále není ukončen. Většina pozemků (60%) nebyla zakoupena přímým prodejem, ale výměnou honu s luční kulturou za ornou půdu, a to v poměru 1:1 při nerovnosti ceny orná půda versus zamokřená louka.*“¹⁰¹

Finančně náročný je samozřejmě i management chráněné lokality, protože ponechat lokalitu samovolnému vývoji by nevedlo k naplnění cílového stavu.¹⁰² K tomu je v případě Kozmických luk potřeba nejen zabránit, aby lokalita zarůstala náletovými dřevinami, rákosem či orobincem, ale také regulovat porost pastvou, sečením a řídit kolísání úrovně hladiny vody.¹⁰³ Pro všechna tato opatření jsou potřeba lidské zdroje (společnost Semix Pluso zaměstnává 2 pracovníky na plný úvazek), ale také finanční prostředky na nákup potřebné techniky a další obhospodařování chráněných lokalit.¹⁰⁴

Příklad společnosti Semix Pluso ukazuje, že i soukromé podnikatelské subjekty jsou schopné dosáhnout také na různé dotace,¹⁰⁵ které mohou pro založení či management chráněné lokality využít. Vždy jsou však potřeba i vlastní zdroje,

¹⁰⁰ LISAL, Kamil. Kozmické ptačí louky – vznik, současnost a další vývoj. In *Fórum ochrany přírody*, č. 2/2023. s. 16.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² *Ibid.*, s. 18. K cílům ochrany Kozmických ptačích luk viz také LISAL, Kamil. Kozmické ptačí louky – obnovená příroda. In *Fórum ochrany přírody*, č. 3/2015. s. 30. UNUCKA, Jan; BLÁHA, Petr. Kozmické ptačí louky a jejich význam pro přírodu a krajinu. In *Vodohospodářské technicko-ekonomické informace*, roč. 65, č. 6/2023, s. 44.

¹⁰³ LISAL, Kamil. Kozmické ptačí louky – vznik, současnost a další vývoj. In *Fórum ochrany přírody*, č. 2/2023. s. 16.

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ LISAL, Kamil. Kozmické ptačí louky – obnovená příroda. In *Fórum ochrany přírody*, č. 3/2015. s. 30.

protože dotace všechny náklady spojené s managementem chráněné lokality nepokryjí. Pro udržení chráněných lokalit do budoucna bude důležité, aby byly i pro soukromě chráněné lokality dál dostupné vhodné dotační tituly.

Chráněné lokality společnosti Semix Pluso jsou volně přístupné a pořádají se zde různé osvětové a vzdělávací akce pro veřejnost,¹⁰⁶ díky kterým se rozšiřuje povědomí veřejnosti o potřebě ochrany přírody a biodiverzity. Právě rozšiřování povědomí veřejnosti o ochraně přírody patřilo pro společnost Semix Pluso k nejvíce motivujícím faktorům a K. Lisal k tomu uvádí: „*Jako obyčejný občan to nejučinnější co mohu udělat pro vylepšení postoje lidí k přírodě a její ochraně, je jít příkladem.*“¹⁰⁷ Ze své zkušenosti připojuje úvahu, že stát by se měl zasadit o větší propagaci ochrany přírody u široké veřejnosti. Za důležité považuje též motivovat i další soukromé osoby, které mají dostatečné finanční zdroje, k tomu, aby se podobně jako společnost Semix Pluso podílely na ochraně přírody a podporovaly ji.¹⁰⁸

Účinnost ochrany přírody je i v soukromě chráněných lokalitách odvislá od toho, co se děje v jejím okolí. K. Lisal na příkladu Kozmických ptačích luk shrnuje: „*důležitější než kolik vody a jaká hloubka vody, rákos ano či ne, kvalita louky aj., je faktor, kolik potravy je prostředí schopné poskytnout případným druhům při reprodukci nebo na tahu či jen potulkách krajinou. O pestrosti potravních zdrojů rozhoduje mimo jiné i kvalita okolní krajiny, ze které by se měli jak bezobratlí, tak obratlovci postupně nastěhovat do nově vzniklé lokality. Naše rezervace není výjimkou. Jako v jiných oblastech i zde jsou v okolí používány chemické prostředky k zemědělské produkci.*“¹⁰⁹

4. Závěrem

Bez ohledu na to, jak dopadne legislativní proces u návrh nařízení EU o obnově přírody, se dá v blízké budoucnosti v souvislosti s nutnou adaptací na klimatickou změnu očekávat tlak na to, abychom obnovovali přírodu a aby se budovala nová chráněná území. Na příkladu diskusí o národním parku Křivoklátsko nebo o případných nových chráněných krajinných oblastech můžeme sledovat těžkopádnost procesu zřizování nových státem chráněných území, který často naráží na odpor dotčených obcí a místních obyvatel. Vedle toho jsou zářným příkladem soukromě chráněné rezervace – ptačí louky ČSO, o nichž se běžný občan dočte

¹⁰⁶ Viz např. akce Vítání ptačího zpěvu, o němž reportují také místní noviny. HRUŠKOVÁ, Jitka. FOTOGALERIE: Už tuto sobotu! Kozmické ptačí louky budou plné zpěvu. Online. *Opavský a Hlučínský deník*. Dostupné z: https://opavsky.denik.cz/zpravy_region/tohle-bude-stat-za-to-kozmicke-ptaci-louky-budou-plne-zpevu-20240430.html. [cit. 2024-05-19].

¹⁰⁷ LISAL, Kamil. Kozmické ptačí louky – obnovená příroda. Příklad z praxe aneb zkušenost odjinud. In *Fórum ochrany přírody*, č. 3/2015, s. 31.

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ LISAL, Kamil. Kozmické ptačí louky – vznik, současnost a další vývoj. In *Fórum ochrany přírody*, č. 2/2023, s. 17.

i v časopisu Receptář, nebo přírodní areály, které společnost Semix Pluso bude v rámci své společenské odpovědnosti. Územní ochraně přírody desítky let dominuje stát, který chráněná území vyhláší a garantuje odbornou péči o ně. Tomu odpovídá i koncepce právní úpravy. ZOPK, který je jinak velmi kvalitním předpisem, bohužel v posledních dvaceti letech čelí jako maják rozbouřeným vlnám snah omezovat ochranu přírody ve prospěch jiných zájmů na využití území. Motivačních prvků pro zapojení vlastníků pozemků do ochrany přírody však obsahuje jen minimum a jistě by stálo za zamyšlení, jak systém lépe nastavit, aby vlastníky pozemků motivoval k aktivní ochraně přírody, např. i formou zřizování soukromě chráněných území.

Soukromě chráněná území, kterým v posledních letech věnuje svou pozornost zejména IUCN, nejsou v ZOPK nijak vymezena ani zohledněna. ZOPK jim neposkytuje žádnou zvláštní ochranu. Přesto soukromě chráněná území i v České republice vznikají. Ač jde v případě ČSO o neziskovou organizaci a v druhém případě (Semix Pluso) o obchodní korporaci, shodují se v tom, že právě vlastnictví dotčených pozemků je preferovaná varianta právního titulu a zároveň účinné záruky ochrany vůle vlastníka, který se rozhodl využít své pozemky k ochraně přírody. Správci chráněných lokalit, kteří k dotčeným pozemkům nemají vlastnické právo, ale pouze právo uživací, mají omezenější možnosti ovlivnit budoucí vývoj chráněné lokality a úroveň jejich kontroly nad osudem lokality je nižší, než kdyby byli vlastníky. Jak ukazují zkušenosti společnosti Semix Pluso sdílené jedním z majitelů K. Lisalem, i vlastníka však mohou v jeho záměru vybudovat a udržovat chráněné území zaskočit negativní dopady z okolních pozemků, např. z intenzivního zemědělského hospodaření.

Soukromě chráněná území naplňující definici IUCN by měla mít právně zajištěnou dlouhodobou ochranu, včetně případu, kdy dojde ke změně vlastníka tak, aby v ideálním případě byli účelem ochrany přírody vázáni i právní nástupci. U smluvně chráněných území (SCHÚ) vyplývá ze zákona (§ 39 ZOPK), že smlouvou zřízená ochrana přírody je vázána k pozemku formou věcného břemene, ze kterého je oprávněn stát a kterým je zavázán i případný nový vlastník pozemku.¹¹⁰

U soukromě chráněných území je zcela na vůli vlastníka, který věnuje své pozemky ochraně přírody, jak zajistí, že jeho právní nástupce chráněnou lokalitu zachová a bude ji dále rozvíjet. Předpokládám, že v případě zájmu by bylo i u soukromě chráněných území možné využít režimu SCHÚ dle § 39 ZOPK, na jehož základě by mohl být účel ochrany přírody ve vztahu k právním nástupcům zajištěn formou věcného břemene. Otázkou však je, proč by to vlastníci soukromě chráněných rezervací dělali – jaké výhody jim současná právní úprava nabízí

¹¹⁰ JELÍNKOVÁ, Jitka. *Zákon o ochraně přírody a krajiny. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2021. s. 197.

zí. Nahlédnutím do přehledu subjektů, které právní režim § 39 ZOPK využívají, jsem si potvrdila to, co přede mnou již psali jiní, a tedy že tento právní režim využívají převážně státní podniky. Motivační prvky pro zřizování soukromě chráněných území v ZOPK spíše chybí. Jedním z nedostatků, na které upozorňoval i J. Knotek,¹¹¹ je právě např. absence finanční kompenzace za snížení ekonomické hodnoty pozemku při zřízení věcného břemene.

Výkup pozemků, vybudování chráněného území a následná péče o něj jsou finančně náročné a vždy jsou vedle možnosti využít různé dotační tituly potřeba vlastní finanční zdroje, které ČSO generuje z členských příspěvků a darů, Semix Pluso z podnikatelských výnosů. Zkušenosti obou subjektů ukazují, že výkup pozemků vhodných pro začlenění do chráněné lokality může být záležitostí na dlouhé roky vyjednávání a ve výsledku otázkou nabídky dostatečně vysoké ceny či směny za lukrativnější pozemky.¹¹² I v případě soukromě chráněných rezervací se nabízí otázka, jak by stát mohl lépe podpořit vlastníky – v úvahu by přicházela minimálně možnost osvobození od daně z nemovitostí, jako je tomu i u SCHÚ,¹¹³ další náměty lze čerpat z doporučení a příkladů dobré praxe uvedených v Zásadách IUCN pro soukromě chráněná území (2018).

Pokud bude zdárně dokončen legislativní proces, bude pro Českou republiku z nařízení o obnově přírody vyplývá povinnost doplnit stávajících 22% plochy státem chráněných území ještě o dalších 8%. Možností jak toho dosáhnout se nabízí více – stát by zcela jistě neměl vzdát záměry na vyhlášení nových zvláště chráněných území ani nových lokalit Natura 2000, ve spolupráci s kraji by měl pracovat na možnosti uplatnit také přírodní parky, ale měl by začít pracovat také na vytvoření efektivního systému podpory soukromých osob v aktivní ochraně přírody, včetně zřizování a udržitelné péče o soukromě chráněná území.¹¹⁴

Pevně věřím tomu, že z dobře koncipované podpory státu subjektům, které své pozemky věnují ochraně přírody tím, že zřídí a pečují o soukromě chráněná území, by benefitoval nejen stát možností započítat tato území do celkové plochy vyžadované na unijní i mezinárodní úrovni. Ve svém důsledku by dobře koncipovaná a motivační podpora státu vedla k efektivnímu naplňování principu sdílené odpovědnosti za ochranu životního prostředí a k účinné ochraně naší přírody a biologické rozmanitosti.

¹¹¹ KNOTEK, Jaroslav. Smluvní nástroje v zákoně o ochraně přírody a krajiny. In *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, č. 2/2015, s. 41.

¹¹² LISAL, Kamil. Kozmické ptačí louky – obnovená příroda. In *Fórum ochrany přírody*, č. 3/2015, s. 31.

¹¹³ KNOTEK, Jaroslav. Smluvní nástroje v zákoně o ochraně přírody a krajiny. In *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, č. 2/2015, s. 41–42.

¹¹⁴ Srov. BINGHAM, Heather; FITZSIMONS, James A.; REDFORD, Kent H.; MITCHELL, Brent A.; BEZAURY-CREEL, Juan; CUMMINGS, Tracey L. Privately protected areas: advances and challenges in guidance, policy and documentation. In *Parks*, roč. 23, č. 1/2017, s. 14.

Seznam použité literatury:

BERKES, Fikret. Community-based conservation in a globalized world. In *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America (PNAS)*, roč. 104, č. 39/2007, s. 15188–15193.

BINGHAM, Heather; FITZSIMONS, James A.; REDFORD, Kent H.; MITCHELL, Brent A.; BEZAURY-CREEL, Juan; CUMMINGS, Tracey L. Privately protected areas: advances and challenges in guidance, policy and documentation. In *Parks*, roč. 23, č. 1/2017, s. 13–28.

BINGHAM, Heather; FITZSIMONS, James A.; MITCHELL, Brent A.; REDFORD, Kent H.; STOLTON, Sue. Privately Protected Areas: Missing Pieces of the Global Conservation Puzzle. In *Frontiers in Conservation Science*, roč. 2, říjen 2021, s. 1–5.

Český svaz ochránců přírody. *Směrnice ČSOP pro pozemkové spolky schválená Ústřední výkonnou radou ČSOP dne 9. 10. 2010 v aktuálním znění z 9. 6. 2023.*

DAMOHORSKÝ, Milan a kol. *Právo životního prostředí*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010.

DIENSTBIER, Filip (ed.). *Nástroje ochrany životního prostředí – role práva*. Olomouc: Iuridicum Olomucense, o.p.s., Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2011.

DUDLEY, Nigel (ed.). *IUCN Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. Gland: IUCN, 2008.

IUCN World Commission on Protected Areas Task Force on OECMs. *Recognising and reporting other effective area-based conservation measures*. Gland: IUCN, 2019.

JANČÁŘOVÁ, Ilona; HANÁK, Jakub; PRŮCHOVÁ, Ivana a kol. *Vlastník a podnikatel při ochraně životního prostředí*. Brno: Masarykova univerzita, 2015.

JELÍNKOVÁ, Jitka. *Zákon o ochraně přírody a krajiny. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2021.

KNIŽÁTKOVÁ, Eva; HAVEL, Petr. Národní závazek navýšení rozlohy a zlepšení stavu chráněných území. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 6/2022, s. 8–13.

KNOTEK, Jaroslav. Smluvní nástroje v zákoně o ochraně přírody a krajiny. In *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, č. 2/2015, s. 37–49.

KUŠNÍROVÁ, Tereza; ŠIKOLA, Martin. Natura 2000 se opět rozroste. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 5/2022, s. 20–25.

LISAL, Kamil. Kozmické ptačí louky – obnovená příroda. Příklad z praxe aneb zkušenost odjinud. In *Fórum ochrany přírody*, č. 3/2015, s. 29–31.

LISAL, Kamil. Kozmické ptačí louky – vznik, současnost a další vývoj. In *Fórum ochrany přírody*, č. 2/2023, s. 16–18.

MALJEAN-DUBOIS, Sandrine (ed.). *The Effectiveness of Environmental Law*. Cambridge: Intersentia, 2017.

MITCHELL, Brent A.; STOLTON, Sue; BEZAURY-CREEL, Juan; BINGHAM, Heather C.; CUMMING, Tracey L.; DUDLEY, Nigel; FITZSIMONS, James, A.; MALLERET-KING, Delphine; REDFORD, Kent H.; SOLANO, Pedro. *IUCN Guidelines for privately protected areas. Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 29*. Gland: IUCN – International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, 2018.

MLČOCH, Svatomír; MAZANCOVÁ, Eva. Třicet let zákona na ochranu přírody a krajiny. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 3/2022, s. 21–23.

MÜLLEROVÁ, Hana. Pozemkové spolky – alternativní způsob ochrany půdy, flóry a fauny. In *Dny práva 2012*.

PALFREY, Rachel; OLDEKOP, Johan; HOLMES, George. Conservation and social outcomes of private protected areas. In *Conservation Biology*, roč. 35, č. 4/2020, s. 1098–1110.

PALFREY, Rachel; OLDEKOP, Johan; HOLMES, George. Privately protected areas increase global protected area coverage and connectivity. In *Nature Ecology and Evolution*, roč. 6, č. 6/2022, s. 730–737.

PEKÁREK, Milan; DAMOHORSKÝ, Milan; PRŮCHOVÁ, Ivana; PÁLENSKÁ, Drahomíra. *Zákon o ochraně přírody a krajiny a předpisy související. Komentované znění*. Brno: Masarykova univerzita, 2000.

PEŠOUT, Pavel. „Soukromé rezervace“ v České republice. In *Ochrana přírody*, roč. č. 2/2014, s. 19–22.

PEŠOUT, Pavel; MORAVEC, Jan. Pozemkové spolky – perspektivní forma ochrany přírody. In *Ochrana přírody*, roč., č. 2/2014, s. 23–25.

PEŠOUT, Pavel. Dohody o hospodaření, významný nástroj pro spolupráci s vlastníky a hospodáři v ochraně přírody. In *Ochrana přírody*, č. 5/2021, s. 19–21.

PEŠOUT, Pavel; ŠÍMA, Jan. Co znamená nařízení Evropské unie na obnovu přírody pro Českou republiku. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 6/2022, s. 2–7.

PLESNÍK, Jan; PELC, František. Chráněná území ve světě: současný stav a perspektivy dalšího rozvoje. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 4/2022, s. 40–44.

PLESNÍK, Jan. Globální rámec pro biologickou rozmanitost: přání otcem myšlenky, nebo žádoucí impuls? In *Ochrana přírody*, roč. 78, č. 5/2023, s. 42–48.

RAČINSKA, Inga; VAHTRUS, Siim. *The Use of Conservation Easements in the European Union. Report to NABU Federal Association*. Berlin: NABU Federal Association, 2018.

RICHARDS, Kenneth R.; VAN ZEBEN, Josephine (eds.). *Policy Instruments in Environmental Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2020.

STEJSKAL, Vojtěch. *Úvod do právní úpravy ochrany přírody a péče o biologickou rozmanitost*. Praha: Linde, 2006.

STEJSKAL, Vojtěch. *Zákon o ochraně přírody a krajiny. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2016.

STEJSKAL, Vojtěch. Návrh nařízení EU o právním rámci pro obnovu přírody v Evropě. In *Ochrana přírody*, roč. 77, č. 4/2022, s. 18–21.

STOLTON, Sue; REDFORD, Kent H.; DUDLEY, Nigel. *The Futures of Privately Protected Areas*. Gland: IUCN, 2014.

UNUCKA, Jan; BLÁHA, Petr. Kozmické ptačí louky a jejich význam pro přírodu a krajinu. In *Vodohospodářské technicko-ekonomické informace*, roč. 65, č. 6/2023, s. 44–48.

VIÑUALES, Jorge E. (ed.). *The Rio Declaration on Environment and Development. A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

VOMÁČKA, Vojtěch; KNOTEK, Jaroslav; KONEČNÁ, Michaela; HANÁK, Jakub; DIENTSBIER, Filip; PRŮCHOVÁ, Ivana. *Zákon o ochraně přírody a krajiny. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2018.

O autorce:

Veronika Tomoszková působí od roku 2003 na Právnické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, kde se věnuje právu životního prostředí. Je místopředsedkyní České společnosti pro právo životního prostředí. Na Univerzitě Palackého v Olomouci (UP) se věnuje také akademické samosprávě, a to z pozice senátorky univerzitního a fakultního akademického senátu a jako předsedkyně Legislativní komise Akademického senátu Univerzity Palackého v Olomouci.

JUDr. Veronika Tomoszková, Ph.D.

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci,

Tř. 17. listopadu 8, 77100 Olomouc

veronika.tomoszkova@upol.cz

ORCID: 0000-0002-9626-3547

Abstrakt

Příspěvek se zabývá vlastnickým právem jako nástrojem ochrany přírody a zaměřuje se na soukromá chráněná území (angl. privately protected areas), která vznikají mimo zvláště chráněná území dle zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších právních předpisů a jsou vlastněna a spravována soukromými subjekty (jednotlivci nebo nevládními organizacemi). V České republice taková soukromá chráněná území zakládá např. Český svaz ochránců přírody nebo nově Česká společnost ornitologická. Právě ptačím parkům České společnosti ornitologické, kterých je v České republice již pět se příspěvek věnuje a autorka se v něm zamýšlí nad tím, jak by mohl stát vznik soukromých chráněných území podpořit. Soukromá chráněná území skýtají příležitost být zohledněna při naplňování požadavku vyplývajícího z mezinárodního práva a práva EU zajistit účinnou ochranu přírody a biodiverzity na alespoň 30% území České republiky.

Klíčová slova: vlastnické právo, ochrana přírody, soukromá chráněná území, ptačí parky České společnosti ornitologické

REFLECTION ON PROPERTY RIGHTS AS A TOOL FOR EFFECTIVE NATURE PROTECTION

Abstract

The paper deals with property rights as an instrument of nature protection and focuses on privately protected areas, which are created outside of specially protected areas according to Act No. 114/1992 Coll., on Nature and Landscape Protection, as amended, and are owned and managed by private entities (individuals or NGOs). In the Czech Republic, such private protected areas are established, for example, by the Czech Union of Nature Conservationists or more recently by the Czech Ornithological Society. The paper focuses on the bird parks of the Czech Ornithological Society, of which there are already five in the Czech Republic, and the author reflects on how the state could support the establishment of private protected areas. Private protected areas offer an opportunity to be taken into account in fulfilling the requirement under international and EU law to ensure effective protection of nature and biodiversity on at least 30% of the Czech Republic's territory.

Key words: property right, nature protection, privately protected areas, bird parks of the Czech Ornithological Society

